

op $\frac{\text{III}}{\text{B-429}}$

516 op

31536

398.2 + 8 (c) P. 18 (09290000)

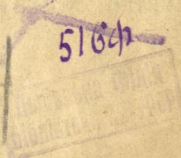
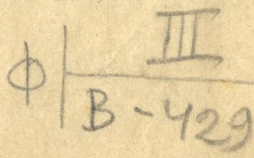
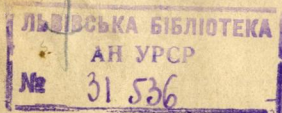
1,500

P/I
B-429

Вія, Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотській.

В Києв. Стар. давніших років був поміщений ряд праць д. Сумцова, Милорадовича та Кузьмичевського про фольклорні паралелі до Гоголевого „Вія“ та фольклорні відгуки літописних звісток про половецького хана Шолудивого Буняка. Сказано було також, що ефективний опис демона Вія в повісти Гоголя не піддається фольклорному поясненню, тоб то що такої „мітичної“ чи демонічної фігури в українських та й інших людських віруваннях і оповіданнях нема. Додаток до праці д. Кузьмичевського, поміщений у серпневій книжці К. Ст. за 1891 р., де поміщено оповідання, записане з уст одного селянина в Погоні¹⁾ д-ром Т. Окуневським, міг переконати дослідників, що уявлення про почвару з довгими повіками, які цілком закривають очі і які лиш іноді, в надзвичайних випадках посторонні руки підіймають залізними вилами,— що таке уявлення єсть в усній традиції укр. народа. Що воно первісно не мало нічого спільного а ні з історичним Бунякою, а ні з легендою, привязаною до села Погоні і його валів та церков, це доказують цитовані і оцінені покійн. Кузьмичевським книжкові жерела тої легенди, вміщені в „Небі повім“ Гаятовського, у львівській краєвій табулі та в пам'ятковій записці погонського монастиря, де нічого і ніяк не згадується про нелюдські повіки Буняки. От тим то пок. Кузьмичевський, перебираючи всі казкові мотиви, злучені з особою Шолудивого Буняки, на цей спеціальний мотив не звернув зовсім уваги, а дослідники фольк-

• 1) В Галичині.

льорних паралелів Гоголевої повісті опинилися власне перед цією появою, не можучи про її походження сказати нічого певного.

Ось через що я хочу звернути увагу фольклористів і почитателів пам'яті Гоголя на один твір нашої старої книжкової літератури, доси, скільки знаю, не опублікований і не визисканий наукою, а віднайдений мною недавно у двох рукописах XVI в. В наших старих Прологах та Минеях під днем 30 червня звичайно кладеться для святкування пам'яті „собора апостолів“ один або й два реєстри апостолів і учеників з коротшими або довгими звітками про те, де хто з них навчав і потерпів. Ті реєстри, зложені по дослідям новочасних учених із різних давніших, сливе без виемки апокріфічних жерел та місцевих традицій, повстали десь у V—VI віках нашої ери. Розріжнюємо їх кілька редакцій, і авторами тих редакцій церковна традиція робить різних авторитетних отців церкви, розуміється, давніших віків, отже Інполіта папу римського, Єротея єпископа Тирського, Епіфанія єп. Кипрського, та Софронія єп. Єрусалимського ¹⁾. Розуміється, що кождий реєстр, признаваний у рукописах одному з тих авторів, має знов свої відміни й редакції. Дрюкуючи в Памятках реєстр Софронія, я мав під руками, крім дрюку в старих Прологах (московського видання), де кілька рукописів XVII в., в яких цей реєстр був, як показується, в коротшій редакції, що кінчиться пам'ятю ап. Пармена. Тепер у однім рукописнім збірнику з XVI в., що мається в бібліотеці Василянського Свято-Онуфрейського монастиря у Львові (ч. XII), я знайшов той сам Софронів реєстр з невеличким додатком про Іюду предателя. Що цей додаток властиво належить до тексту Софронія, але був долучений до нього пізніше, може навіть уже на руській ґрунті, це доказує той факт, що в грецькій тексті Софронієвого реєстру його нема, та й також те, що поміщене в нім оповідання про Іюду далеко давніше від усіх тих реєстрів і сягає, коли п'яти

¹⁾ Колекцію тих реєстрів із галицько-руських рукописів див. мої Памятки т. III, стор. 1—11 і 270—287.

віри редакторів реєстру, кінця першого віку нашої ери та являється може найстаршою християнською версією людських легенд про Іуду Іскаріотського.

Як відомо, в св. книгах новозавітного канону маємо дві версії оповідання про кінець Іуды Іскаріотського. В тзв. Матвієвім євангелію (гл. XXVII, зач. 3—10) говориться, що Іуда, бачучи, як Христа несправедливо засудили на смерть за намовою старшини, покинув у храмі срібняки, одержані за свою зраду, «и шедъ оудависл». Натомість у книзі Діяній Апостольських (гл. I зач. 18—20) оповідається, як річ загально відому тоді в Єрусалимі, що Іуда за ті срібняки купив «село», себ то хутір, та, лізучи по драбині, впав так нещасливо, що з нього вискочило все нутро; він умер і його маєтність назвали Акельдама, себ то «поле крови». А що про те саме «поле крови», буцім то куплене за гроші, покинені Іудою в храмі, згадує також євангелист Матвій, то можемо відразу догадатися, що маємо тут діло з дуже загальним і знаним у фольклорі всіх країв і народів явищем — пояснення назви оповіданням, ex post доробленим до якоїсь історичної фігури.

Отже уступ, притуляний до Софронієвого реєстру апостолів, інтересний тим, що не знає нічого про те «поле крови» і подає про кінець Іуды зовсім інші деталі, без сумніву так само легендарні, як і оповідання Канонічних книг, але з одною важною відміною. Подаю тут це оповідання, виписуючи до тексту Василянського збірника варіанти з тексту празничної Минеї XVI в., яку маю в своїй збірці рукописів і яка також містить у собі Софроніїв реєстр з отцим додатком. На жаль оба тексти досить попсовані і баламутні, та головне, що цікаве для нас тут зовсім зрозуміле, і для того я вважаю зайвим порівнювати цей текст із його грецьким первозором.

«Июда ж предатель, ѿ немже рече Папіа оуѣнкъ Іѡнна Євг-
листа ¹⁾ въ четвертый поведала неѣдескъ словес (Мин: исповѣданія

¹⁾ Мин: кѣговѣстника.

51640

недалеких словес) баше зрмѣхъ ёго велнкъ, неўстію оўказ. ёгда ещѣ живъ баше в мирѣ сем, нмже поўтемъ колесниці прихождахъ (Мин: іако ннже како адъ колесниці). Нюда же тоўжде с велнкою поўждею едва протаснмше сѧ главнаго рѣдн отока ¹⁾. вѣждн же оўію ёго толнко нзрастоша сѧ, іакож ёмъ нн весма свѣт възмоцін видѣти. оўн же емъ іако нн врлѣскомъ зелцалъ [sic! зам. зерцалъ] іавити сѧ, велію бо зъло глоубннѣ нмѣлахъ ѿ внѣшнаго възора. (Минейя додае тут: поглѣд же ёго въсько неоўдобѣствіа і зѣла ісплѣненъ). тайныя ж ёго оўды, рекше срамна іста, всакого бо стоўда [і] безобразіа исполнь. [Сього реч. в Минейі нема, та минейна вставка, наведена висше, очевидно лише «скромна» перерібка сього речення). но всемъж телесн іавъ теціи гною н уервїю кнпѣти въ досадоу поўжноую. по многихъ же моўкахъ н мўнїихъ въ своемъ ёмоу селѣ сконѣа сѧ, іакож ѿ тогда поўсто н ненаселено оўстави сѧ село ѿно даже і до дїсь, іако же і доселн немоцін мнмо іти мѣсто ѿно ннкомоу смрада рѣдн, іще не рѣжамъ ноздрн заградити. в толнцѣ тѣло ёго на землн соўда подати, іако же і въ боўдоўцемъ горшлѧ.

Що попереду усього інтересне в отцѣмъ оповіданні, так це поклик на Папія. Як відомо, Папій, єпископ Єрапольський, належить до найстарших отців церкви, мав бути учеником апостола Іоана і лишив по собі книгу «Виклад слів Господніх» у пяти відділах. Із тої книги цитатом являється й наше оповідання, так що в висше поданім тексті замість «въ четвѣртый повѣдал не-длѣскъ чи недалекихъ словесъ» треба читати: въ четвертой повѣсти (?) Господскихъ словесъ». Сама книга Папієва давно загубилась; цитували з неї і подали немало уривків Іреней, Евзебій та інші старі історики церкви. Цитат про Іюду одначе в тім числі не

1) Мин: ннже самаго главнаго ёго чѣка.

стрічається, але подають його пізнійші цитативі коментарії (тзв. ланцюги, *catenae*) до Апостольських Діянь і то звичайно з додатком, що це якийсь Аполінарій виписав із четвертої книги Папія, як спростовання до Канонічних звісток про Іюду, бо Папій, ученик Іванів, знає це ліпше ¹⁾).

Лишаємо на боці питання, на скільки автентичний цей відривок і на скільки його авторство належить до Папія; сам хід оповідання вказує, що воно мусить мати за собою досить добру традицію, яка знала про те, що Юда довго ще по Ісусовій смерті жив біля Єрусалима. Та з другого бачимо, що легендова традиція вже й тут попрацювала сильно, щоб із колишнього апостола і вибранця Ісусового зробити страховище як найменше подібне до чоловіка. У нього голова така напухла від товщу, що по таких місцях (згадайте орієнтальні вулички), куди проїжджає колісниця, він ледви може протиснутися зі своєю головою. У нього очі заросли повіками так, що він хоч не осліп, але не може бачити світа. Зрештою ті очі мають якусь таємну невідому глибіню, «яко ни врачевскимъ зръцаломъ моцнъ івѣнтиса», як читаємо в минейнім тексті. Його тіло обкидане струпами, кишить червяками, а по його смерті ширить довкола такий сморід, що його хутір лишається незамешканий і люди «і до сього дня» не можуть ходити біля нього не заткавши собі носа. Легко сказати, що хоч це й легенда, то все таки лежить у ній може ще найбільше фактичне ядро, а її закінчення про Іюдів хутір могло стати вихідною точкою для пізнійших перебірок, що знають про наглу смерть зненавидженого чоловіка.

Та все це хоч і як цікаво з загального погляду фольклорних студій, уступає на другий план супроти безсумнівного факту, що в нашім краю, на мові, доступній нашим письменним людям, уже в XVI віці, а правдоподібно ще й давнійше, було

¹⁾ Див. Ad. Kornack, Geschichte der alchristlichen Litteratur bis Eusebius, I, 66—67.

оповідання усвячене повагою Папія та Софронія Єрусалимського з отчим описом зверхнього вигляду Іуди, а спеціально його страхотної голови. Думаю, що не помилюся, вбачаючи в тім описі жерело і народної вставки в оповідання про Буяку в Погоні, і ефективного малюнка демонічної появи Вія в повісті Гоголя.

Іван Франко.

Видбійот з журналу „Україна“.

Дрюкарня Н. Т. Корчак-Новіцького у Київі.

31.536

$\phi \frac{I}{B-429}$